

Píše Josefína Formanová

(E*forum, 06. 12. 2023)

Walter Benjamin a **Hannah Arendtová** se poprvé setkali patrně teprve v roce 1933 v Paříži, kam oba prchli z nacifikujícího se Německa. Paříž se ve třicátých letech stala útočištěm řadě pozoruhodných evropských migrantů, mnohým z nich Arendtová posléze pomáhala s útekem z Francie. Vzniklo tu – vedle jiných – také přátelství dvou výrazně odlišných myslitelů, o jehož hloubce svědčí Arendtové eseje z roku 1968. Právě tu se nakladatelství Herrmann & synové, resp. filozof-překladatel Marek Kettner rozhodli zvolit jako základ pro další ze svazků řady *Apoikia*, nazvaný tentokrát *Lovení perel*. Arendtová v eseji píše, že „doporučit dnes Waltera Benjamina jako literárního kritika a esejistu by bylo stejně zavádějící jako doporučit v roce 1924 Kafku coby povídkáře a romanopisce“ (s. 11). Benjamin nebyl překladatelem, básníkem ani filosofem, dokonce nebyl ani literárním kritikem. V logice této *schlechthin Unvergleichlichkeit* (již mu přisoudil Hugo von Hofmannsthal) se Benjaminovi dostalo leda jednoho z „vzácnějších a méně poptávaných artiklů Fámý“, tj. posmrtného uznání (s. 11). Důkazem je nikoliv setrvalý, nýbrž tu a tam se vynořivší zájem o jeho myšlení, a to nakonec i v českém literárně-filozofickém prostředí. Příkladem toho budiž diskuse o současné literární kritice (viz listopadovou sérii článků v časopise *Host*; autor příspěvku *Kritik není terapeut* se na Benjamina přímo odkazuje), ale zejména fakt, že Benjaminovo dílo se u nás stále překládá: naposledy např. šlo o výbor *Psaní vzpomínání* (přel. Martin Ritter, Praha: Oikoymenth, 2017) či o text, jež Arendtová považuje za stěžejní, *Původ německé truchlohry* (přel. Martin Pokorný, Praha: Malvern, 2016).

Výbor připravený M. Kettnerem vedle zmíněné eseje zahrnuje i několik Benjaminových kratších textů: *Několik úvah o Kafkovi*, *Vybaluji svou knihovnu*. *Básník jako vůdce v německém klasicismu* *Maxe Kommerella*, *Ke chvále panenek*. *Kritické glosy k Panenkám a loutkovým hrám* *Maxe von Boehma* a *Brechtův Krejcarový román*. Marek Kettner, který se Benjaminovu dílu věnuje dlouhodobě, tak sestavil výbor, jež lze číst jako editorův pokus zachytit kompilací textů Benjaminovo metodické uvažování i tam, kde sám Benjamin zdánlivě doporučuje pouze obskurní zálibu či nesystematičnost. Důraz na marginální, periferní či obyčejné, které Benjamin naopak povýšil na metodicko-metafyzický nástroj, je ve vybraných textech představen jako fascinace i jako filozofická teze. *Lovení perel*, název výboru inspirovaný esejí H. Arendtové, tak vhodně poukazuje na proces, kdy se jedinečné dává poznat ve zdánlivě nedůležitém. Hodnota perly je odvozena jak od tohoto procesu, tak od faktu, že tyto poklady moře nejsou v přirozeném prostředí snadno k mání. Aby mělo pátrání po perlách naději na úspěch, musí lovec prokázat vůli podřídit se živlům jakožto čemusi bytostně nepředvídatelnému a nepochopitelnému. Tento rámeček poznání, tj. poznání

jako *pasivní dřiny* či *přísně bdělého vyčkávání* bez nároku na odhalení pravdy, charakterizuje Benjaminovo filozofické východisko.

Studie Hannah Arendtové je rozdělena do tří částí, z nichž první, převážně životopisná, představuje Benjamina jako karikaturu i velikána meziválečné inteligence. Benjamin přitahoval drobné katastrofy a jejich původ od dětství přisuzoval „hrbáčkovi“, pohádkové postavičce německé lidové poezie. Dětské úvahy o hrbáčkovi Arendtová s nadsázkou prezentuje jako předzvěst pozdější Benjaminovy katastrofické vize dějin. Zdůrazňuje, že „neobratnost a smůla“ (s. 17), jež Benjamina provázely celý život, daly rozvinout jeho nejpozoruhodnější a zároveň nejkritizovanější schopnosti, již Adorno s despektem nazval „naivní předvádění pouhé fakticity“ (s. 20). Podle Arendtové tím uhodil hřebíček na hlavičku, neboť Benjaminovým nejvlastnějším záměrem bylo právě přehrabovat se v odpadcích či – řečeno po kafkovsku – *odradcích* dějin a pátrat po perlách, respektive fenoménech, v nichž se mohl zalesknout dějinný *původ*. „Pro Benjamina byla velikost předmětu nepřímou úměrnou jeho významu. A tato vášeň, jež rozhodně nebyla pouhým rozmarem, pramenila přímo z toho jediného pohledu na svět, který jej rozhodujícím způsobem ovlivnil, totiž z Goethova přesvědčení o faktické existenci *Urphänomen*, archetypálního fenoménu, konkrétní věci, kterou lze objevit ve světě jevů a v níž se setkávají ‚význam‘ [...] a jevení, slovo a věc, idea a zkušenost“ (s. 21). Benjamin vidí nebezpečí v konzistentnosti a neměnnosti tradice: „Představa, že by se takovéto [totiž Benjaminovo] myšlení obtěžovalo zabývat se konzistentním, z hlediska dialektiky rozumným, racionálně vysvětlitelným procesem, je absurdní,“ tvrdí Arendtová (s. 22). Konzistentnost totiž indikuje neschopnost vidět v tom, co se v dějinách opakuje, *původní jedinečnost*.

Arendtová si všímá, že tehdejší židovská inteligence – kromě Benjamina třeba zmíněný Kafka – se v reakci na sílící antisemitismus kriticky obracela především do vlastních řad. Tito autoři brojili zejména proti slepému lpění na tradičních kulturních hodnotách, proti nezbezpečné přezíravosti, příznačné pro židovskou střední třídu. Hlavním předmětem jejich kritiky byla idea kultury jako taková, jelikož společnost napříč třídami a národnostmi se ocitla v okamžiku nezvratného vnitřního rozpadu. Židovští intelektuálové se zdánlivě obraceli proti židovství, ale ve skutečnosti měli na mušce „všechny tradice a kultury“, píše Arendtová. Na jedné straně tu byla tradice, již válcovala přebujelá novost přibývajících žánrů, ideologií, světonázorů. Na druhou stranu obsedantní implementace nového patřila k témuž „diletantismu“, jakým se vyznačovala tradice, která s novostí nedokázala držet krok. Ve třetí části eseje Arendtová přibližuje Benjaminovu metodu jako reakci na tuto krizi: „Walter Benjamin věděl, že zlom v tradici a ztráta autority, k nimž došlo za jeho života, jsou nenapravitelné, a došel k závěru, že musí objevit nové způsoby, jak zacházet s minulostí. V tom se stal mistrem, když objevil, že tradovatelnost minulosti byla nahrazena její citovatelností a že na místě původní autority vyvstala podivná moc usadit se kousek po kousku v přítomnosti a připravit ji o ‚klid myslí‘, onen bezduchý klid sebeuspokojení“ (s. 53). Citovat podle Benjamina znamená nikoliv konzervovat, ale „vytloukat“ z tradice to, co ještě představuje naději pro současnost. Tradice tudíž neobstojí jako lpění na *statu quo*, nýbrž jako základ novosti, materiál proměny.

Praktickým nástrojem Benjaminovy metody bylo sběratelství všeho druhu. Lovcem perel se Benjamin stal jako bibliofil, který nejednou své knihy ani nečetl, a jako zapisovatel citací, jež měly tvořit jádro jeho díla. Věřil, že materiál, který shromažďoval a který podroboval vzájemnému vlivu tím, že jednotlivé předměty či citáty kladl vedle sebe, hovoří sám za sebe. Nebyl zhotovitelem, ale skutečně lovcem. Jeho živlem byl Kairos, tedy okamžik, který objasní nejen přítomnost, ale také pravdivostní obsah dějin. Benjamin trval na překonání tradovatelnosti, která přehlíží marginální a přítomné. Hodlal ji nahradit principem citovatelnosti, jenž přehlížené zachraňuje. „Sběratel staví proti tradici kritérium pravosti; proti tomu, co je autoritativní, staví signum původu“ (s. 59). Jinak řečeno, citovatelnost snímá autoritu z tradice tím, že vytrhává fenomény z (kontextu) velkého dějinného vyprávění a oživuje jejich ztracený vztah k pravdě neboli k jejich dějinnému *původu*. „Pravá, velmi nedoceněná vášeň sběratele je vždy anarchistická, destruktivní,“ cituje Arendtová Benjaminu, a k citovanému lze dodat, že i anachronická. Ponecháme-li naopak tradici její autoritu, nevybředneme nikdy z onoho „sebeuspokojení“, jež bývá dodnes kritizováno pomocí pojmů neautenticity, falešného vědomí, odcizeného vědomí atp., vždy s tímž varováním před slepou poslušností určité moci či ideologii, jimž moderní společnost podléhá.

V kritické stati věnované knize Maxe Kommerella *Der Dichter als Führer in der deutschen Klassik. Klopstock, Herder, Goethe, Jean Paul, Holderlin* (Berlin 1928) Benjamin opět vyzdvihuje nutnost vyhnout se „falešnému životu vcítění“ a sledovat látku jako „pravý život tradice“ (s. 89). Tentokrát tak činí nikoli z pozice sběratele knih a citací, nýbrž z autority literárního historika. Přesto je to znovu chaotičnost typická pro přeborníky ve sběratelství, jíž si Benjamin na Kommerellově knize cení nejvíc. Schopnost stavět jednotlivá díla a autory do neobyčejných konfigurací dle Benjaminu vybavuje literárního historika k tomu, aby v dějinném vývoji rozpoznal všechny protikladné síly: „Nakolik je trvale platný, žije Kommerellův obraz klasicismu z vladařského nároku, který v tomto období rozpoznává. Jenže bezmocnost tohoto nároku náleží k obrazu klasicismu právě tak jako jeho označení“ (s. 89-90). Svou kritickou stať Benjamin uzavírá vynesemím soudu nad veškerou teorií: „Existují-li nadčasové obrazy, pak rozhodně neexistují nadčasové teorie“ (s. 90). O pravosti teorií nemá rozhodovat tradice, nýbrž původnost, jež se v tradici ztratila jako perla na dně oceánu. Původnost, opět, má své místo v napětí mezi jednotlivými jevy, nikoliv v jednotě tradovaných dějin. Kritika Kommerellovy publikace tak přesahuje žánr literární kritiky; lze ji číst spíše jako manifest Benjaminovy kritické metody, jež má za cíl dílo vykládat, nikoliv s ním empatizovat.

Dalším z textů, jež editor zahrnul do výboru, je *Několik úvah o Kafkovi*. Benjamin v něm přirovnává Kafku k přírodnímu vědci. Pro spisovatele i pro vědce (podobně jako pro Kafkova muže *před zákonem*) je, řečeno s Benjaminem, téměř nemožné učinit obyčejné gesto (vkročit do města). Kafkovi hrdinové, ale i Kafka sám jsou situováni mezi dvěma epochami, k přechodu mezi nimi se pojí „onemocnění tradice“ (s. 73) a připravenost „v masovém měřítku odstraňovat obyvatele této planety“ (s. 72).

Benjamin souhlasí s Kafkovou prognózou: „nekonečná naděje existuje, jen ne pro nás“. Ani tato kafkovská úvaha nevybočuje z tematického rámce Benjaminova díla, který si editor výboru předsevzal zpřístupnit. Stejně tak můžeme jako exempla Benjaminovy kritické metody chápat poslední dva texty výboru, *Ke chvále panenek* a *Brechtův Krejcarový román*. Předmětem kritiky je v nich především nezaujatost, s jakou podle Benjaminova literární historici sahají po systematickosti, jež však jejich nezáměr nedokáže zakrýt: „Jakou by přitom [Max von Boehn] mohl získat náklonnost, kdyby alespoň jednou kvůli panence či marionetě zapomněl na své téma a svůj rukopis, na vydavatele a publikum, na své tempo, a především na sebe sama,“ uvažuje Benjamin (s. 95). Vůči Brechtovi je ovšem Benjamin daleko nejsmířlivější, jako by Brechta provázela jakási aura nedotknutelnosti. Benjamin detailně sleduje zápletku a motivy *Krejcarového románu* (1934, česky 1978) a kritických komentářů se spíše vyhýbá. Když už Benjamin Brechta hodnotí, tak s neskrývaným obdivem: Brecht, který je mnohem více dramatikem než autorem kriminálních románů, dokonce podle Benjaminova „zužítkovává tento žánr úplněji než Dostojevskij“ (s. 105).

Interpretace Brechtova románu je příhodnou tečkou výboru. Stejně jako předchozí Benjaminovy texty i tuto studii lze číst v přímé návaznosti na uvozující esej H. Arendtové, která Benjaminovu fascinaci Brechtem komentuje takto: „V Brechtovi nalezl básníka vzácných intelektuálních schopností a zároveň – což pro něj [totiž Benjamin] bylo tehdy takřka stejně důležité – člověka z okruhu levice, který navzdory všem řečem o dialektice nebyl dialektickým myslitelem o nic víc než on sám, jehož intelekt však byl mimořádně spjat s realitou“ (s. 25). Kromě toho lze pozitivně vyzdvihnout vhodnou volbu textů Arendtové i Benjaminova, jež se vzájemně prokazatelně doplňují. A především se podle mě editorovi a překladateli v jedné osobě podařilo na malém (a tím koherentnějším) vzorku textové materie demonstrovat dvě zásadní Benjaminova metodická východiska: zaprvé, že slabá teorie trpí spíše přebujelým subjektivismem než absencí systematickosti; a zadruhé, že náhoda či chaotičnost jsou pro metodu ve skutečnosti menším ohrožením než jejich vyloučení.

Překladateli se rovněž povedlo zachytit jak lehký cynismus H. Arendtové („Kritik coby alchymista provozující obskurní umění proměny bezcenných prvků skutečnosti v blyštivé a trvalé zlato pravdy... /s. 13/), tak Benjaminův téměř rozpustilý tón prozrazující jeho fascinaci látkou, ať už jde o sběratelství či o Kafku. Ostatně, Benjaminovy texty ve výboru svědčí o oné nezařaditelnosti, již u Benjaminova pozoroval Hofmannsthal i Arendtová. Ozvuky známých Benjaminových filozofujících statí se v nich mísí s kriticky laděnou, stylově volnější esejistikou. Autorovi výboru lze naopak vytknout, že editované texty nedoprovodil doslovem či ediční poznámkou a zcela se spolehl na paratexty umístěné na přebalu knihy. Kromě bibliografických údajů tak v knize nenajdeme žádné další informace o textových předlohách. Publikace tak citelně postrádá dostatečná vodítka, která by usnadnila badatelskou práci s nikoli nevýznamnými, byť méně známými texty dvou zásadních autorů 20. století. Kniha *Lovení perel* představuje nicméně tematicky a jazykově konzistentní celek, který přispívá k porozumění Benjaminově filozoficko-kritické metodě a výborně doplňuje dosud přeložené partie jeho díla.

Hannah Arendtová - Walter Benjamin: *Lovení perel*, vybral a přel. Marek Kettner.
Praha: Herrmann & synové, 2023, 108 s.

www.ipsl.cz